

Wendel Avisan

Nr 66

Wendelas Vänner

April 2021

Kollegor och kamrater

Det vi längtar efter

GEMENSKAP, samhörighet, att arbeta ihop, att veta tillsammans – på olika sätt är detta temat för vårens nummer. Och det är ju det vi längtat efter under den mer än årslånga isolering som pandemin inneburit.

Vi inleder med att minnas tillsammans: Vår älskade teaterprimadonna Berit Carlberg som förgyllde somrarna på Hebbevillans friluftsscenen i tolv år avled mitt i steget den 17 mars. Den 29 augusti planerar vi ett minnesprogram på samma scen under ledning av Mia Poppe och Niclas Strand ihop med ytterligare en rad av "våra" skådisar.

Att vara skådespelare är både att vara ensam stjärna och en del av ett sammansvetsat gäng. Samma sak kan sägas om journalistyrket, inte minst om dem som kommit in i det som pionjärer. Så var det en gång med Wendela Hebbe, så var det med den så kallade Pennskaftsgenerationen som fick sin identitet stärkt av Elin Wägners roman 1910. Nu arbetar Fatima Bremmer med en kollektivbiografi om den så kallade Ligan, det nätverk av kvinnliga journalister som kämpade på olika redaktioner och ömsom glänste, ömsom "stupade" för att använda hennes drastiska uttryck. Läs om hur de stöttade varandra i både yrke och privatliv.

Den som vill veta mer om Ligans centralfigur Elin Wägners välkomnas till Ulrika Knutsons efterlängtnade föreläsning den 10 oktober.

Av Ami Lönnroth
Journalist och författare
Ordförande Wendelas Vänner

En annan yrkeskategori där kvinnor verkligen behövt kämpa sig fram för att bli synliga är musikerns och tonsättarens. Läs om tonsättaren Laura Netzel, flitigt verksam i slutet av 1800-talet och otroligt nedsattande behandlad i likhet med sina medsystor i "den förbaskade kjolligan", som musikkritikern Tor Andrée beskrev dem.

Fortfarande är kvinnliga musiker och tonsättare satta på undantag. De två musiknätverken Evertpe och KVAST har gjort mycket för att råda bot på det. Läs pianisten Solveig Wikmans initierade artikel!

Så önskar vi er trevliga kulturutflykter i större eller mindre sällskap. Läs våra tips om utflykter till både slott och koja. Och så en sak: stanna kvar – som medlem!

Wendela Avisan

REDAKTION Maria Holmerin Nord,
Jan Lewenhagen, Ami Lönnroth,
Per Eric Mattsson, Karin Månsson

GRAFISK FORM Maria Holmerin Nord,
Formula Fri HB

TRYCK Kringel-Offset, Södertälje

MEDLEMSKAP I WENDELAS VÄNNER

Årsbetalande medlem 200 kr
Famijemedlemskap 250 kr
Ständigt medlemskap 2 500 kr
BG 362-0879 SWISH 1230068593

HEMSIDA OCH BLOGG

www.wendela.se

E-POST info@wendela.se

BUTIK Öppettider samma som restaurangen

WENDELA HEBBES HUS

Vettersgatan 4, 151 71 Södertälje

POSTADRESS

c/o Lönnroth Mattsson
Badhusgatan 8C, 151 73 Södertälje

RESTAURANGEN

Sorbonne restauranger AB
Vettersgatan 4,
151 71 Södertälje
Restaurangchef Nemrud Haffo,
070-550 878 78

WENDELAS VÄNNERS STYRELSE

Ordförande:

Ami Lönnroth, 070-324 95 14

Vice ordförande:

Birger Svanteson, 073-692 48 65

Anita Göthammar, 070-307 35 29

Jan Lewenhagen, 073-309 77 15

Helena Lundström Cronholm,
070-952 54 70

Ester Rudolfsson Mattsson,
070-551 94 79

Nils Mårtensson, 072-329 50 04

Agneta Sommansson, 070-310 99 62

Gerd Örvind, 073-08 446 70

Hedersordförande:

Inga Lewenhaupt, 08-20 15 07

Hedersledamot:

Signe Andersson, 08-550 139 87

INNEHÅLL WENDELAVISAN NR 66 vår 2021

Omslagsbild: Fr v Eva Andén, Elin Wägners och okänd kvinna framför tidningskiosk. Okänd fotograf, okänt år. Bilden är digitaliserad av KvinnSam, Göteborgs universitetsbibliotek

Berit Carlberg 1942–2021	3
Hela Ligan får en kollektivbiografi	7
Laura Netzel mötte hårt motstånd	10
"Öronöppnare" och vägröjare	12
Litterär rundtur på Södertörn	14
Mollie Faustman i Måga by	18
Wendelapriset: Stort intresse men osäker framtid	20
Wendela och folksagorna	22
Programsidan	24

Berit Carlberg 1942–2021:

”Bara det inte regnar – då är all magi borta”

Berit Carlberg visste vad hon talade om.
Under tolv somrar gjorde hon sommarteater
utomhus vid Hebbevillan i Södertälje med
tjugo till tjugofem föreställningar varje år.

Av Per Eric Mattsson
Ordförande i Wendelas Vänner
under Berits teaterpok

DET BÖRjade 2001 när hon fick rollen som Wendela Hebbe i Björn Runeborgs pjäs ”Provet”, skriven just för Hebbevillan. Det var Björn som först inspirerade oss att starta sommarteater vid Wendelas återuppförda hus.

Berit Carlberg hade då bakom sig 17 framgångsrika år som primadonna hos Nils Poppe på Fredrikstalsteatern i Helsingborg och tre år med egna uppsättningar i Hågelbyparken i Botkyrka. ”Provet” blev en fram-

gång både för Berit Carlberg och för Hebbevillan som teaterscen. Berit hade verkligen gått på djupet när det gällde tolkningen av Wendelarollen och vårt bibliotek blev ofta besökt av henne denna vår.

I början av året därpå ringde Berit mig och tackade för sommaren som varit och undrade om hon inte kunde få sätta upp den österrikiska operetten ”Vita hästen” till sommaren. Det var den operett som hon debuterade med hos Nils Poppe 20 år tidigare.

Föregående sida: Berit Carlberg i "Två man om en änka" från 2004.
Ovan: Berit Carlberg som Lady Bracknell i uppsättningen av
"Mr Ernest" från 2005.
Till höger Helena Fernell och Kent Malte Malmström i samma
föreställning.
Bilder: Peter Herneheim

"Jag trivdes så bra med Wendelas Vänner och Hebbevillan. Vattnet (Södertälje kanal) och skogen därbakom (Kusens backe) allt påminde mig om en värdshusmiljö i de österrikiska alperna". "Det låter mycket spännande" svarade jag stolt.

Det enda dilemma var att vi redan hade en pjäs om Wendela Hebbe kontrakterad för sommaren, men "det måste vi lösa på något vis". Och det gjorde vi. Båda fick rum, men främst "Vita hästen" med över tjugo uppsättningar denna andra teatersommar vid Hebbevillan med god publiktillströmning, humor och glädje. Antoinette i restaurangen bjöd alla medverkande på libanesisk buffé efter sista föreställningen och Berit lovade fortsättning nästa år.

Så började mitt årliga samarbete med Berit Carlberg. Jag blev, utan den ringaste teatervana och oftast tillsammans med Anneli på ABF, något slags praktisk manager på plats i Södertälje. Pjäsvalet och de viktigaste rollerna hade Berit ofta klart vid juletid och föreställningarna mejslades sedan fram under våren och försommaren. Övriga roller ville Berit gärna diskutera med oss på plats och där var hon mycket noggrann, för att inte säga kräsen, i urvalet.

Berit hade en makalös förmåga att berätta för alla som vi besökte tillsammans om sin kommande pjäs. Det gällde inte minst tilltänkta sponsorer som charmades av hennes anspråkslösa och äkta framtoning. Visst hade vi bekymmer av olika slag för att få det hela att lyckas inom våra begränsade ekonomiska och praktiska ramar. Blanchecitatet "Det skall fan vara teaterdirektör" använde hon flitigt, ibland på allvar men oftast på skämt. Premiärnerven kunde hon visa upp i rikt mått. "Du har väl ringt till Norrköping (SMHI) och kollat vädret på söndag" kunde man i olika varianter höra i luren sista veckan varje år.

Och vi blev förberedda för det värsta med olika reservplaner, som vi ibland tvingades tillgripa. Hennes eget citat i rubriken stämmer bara delvis. Berit och hennes skådespe-

lare kunde konsten att skapa magi även när det regnade. Det finns många exempel på det. Vem minns inte Niclas Strands utrop när regnet skvalade under en äktenskaplig operaintim scen och tältduken brast: "Där gick vattnet" ("Pappas pojke" av Arnold och Bach 2010). Att fånga en utomhuspubliks fulla koncentration kunde Berit skapa fram och behärska och för att citera henne själv "att spela teater mitt i naturen ger en frihetskänsla, en berusning, att vara ett med universum".

Av alla hennes föreställningar i Södertälje är för mig ändå "Mr Ernest" av Oscar Wilde (2005) den allra främsta. Där medverkade Niclas Strand, Mia Poppe och Kent Malte Malmström, elevkamraten från scen-skolan i Malmö. De tre blev hennes trognaste medarbetare och bollplank under hela Södertäljetiden.

Berit var magnifik i rollen som Lady Bracknell. Där fanns en allvarlig underton i gisslandet av överklassen i 1800-talets England. För mig var det Berits främsta kännetecken.

Ulla Havu, före detta gymnasielärare:

MIN ALLRA ÄLDSTA vän har gått bort. Berit och jag var barndomsvänner sedan treårsåldern och vi har hela livet hållit kontakt. Vi bodde mycket nära varandra i Uddevalla, det var lätt att träffas och vi hade alltid roligt tillsammans. Vi gick på promenad med våra stora, starka hundar. Att vi bara vågade och att vi fick!

Ibland gav vi oss ut på äventyr som när vi sent en eftermiddag utan lov cyklade till Trollhättan, var nära att bli efterlysta av polisen och nästan inte orkade hem igen. Berit och jag sjöng duett, till exempel schlagern "Romeo och Julia". Berit dansade balett och hade ibland uppvisning för bara min mamma, syster och mig. Det tyckte vi var mycket festligt och så kanske Berits teaterbana började.

Ibland satt vi inne och handarbetade. Vi virkade bland annat de tjusigaste små dockhattar i olika modeller som vi prydde med plymer och pärlor. Mina hattar ligger sedan den tiden i en fin chokladask och är förstås ett mycket kärt minne tillsammans med kamrateringen.

Sedan 70-talet, då jag blev Södertäljebo och vi kunde ses mycket ofta, hade vi en fin jultradition då vi träffades tillsammans med våra mammor så länge de levde. Jag saknar min barndomsvän men gläds åt vår långa vänskap och alla fina minnen.

Anneli Wikström, före detta verksamhetsledare på ABF Södertälje/Nykvarn:

JAG BLEV bestört över nyheten att Berit Carlberg hastigt har avlidit. Mycket tråkig nyhet.

Berit kämpade med sommarteatern i Hebbevillan under många år och jag försökte bistå henne så mycket jag fick. Jag säger "fick" för hon ville inte vara till besvär. Vid ett tillfälle sa jag till henne: "Om jag inte blir besvärad av någon, har jag inget jobb". Så fick jag bidra med ett par händer ibland.

Kära Berit! Vila i frid!

Niclas Strand, skådespelare:

AV DE MÅNGA produktioner jag har arbetat i med Berit var åtta vid Wendela Hebbes Hus. Jag minns när Berit berättade om pjäsen "Provet" som blev hennes första sommar i Södertälje. Hon beskrev platsen lika pittoreskt som om det vore S:t Wolfgang i Österrike. Året efter satte hon i egen regi upp operetten "Vita Hästen" där jag gjorde en av rollerna.

Att jobba med Berit som skådespelare och dessutom vara henne behjälplig i producentskapet var alltid förenat med stor glädje och dramatik. Ingen kunde som Berit oro sig för allt. För få i publiken eller för många... Regn är inte bra men inte heller för mycket sol. Utmaningarna var många, men roligt hade vi.

Hon hade ett mod och en vilja som har inspirerat många. En lysande skådespelerska, teaterdirektör och vän som jag är så glad över att jag och min familj fick vara nära till hennes sista dag.

Mia Poppe, skådespelare:

IBLAND KÄNNES DET nästan omöjligt att beskriva en person som funnits så nära och så länge i ens liv. Bibi och jag möttes första gången sommaren 1971 på Fredriksdalsteatern i Helsingborg. Jag var då två år gammal.

Bibi kom sedan att bli en del av Fredriksdal, av hela dess uppbyggnad, så det är ingen överdrift att säga att Bibi var med och skapade det som sedan kom att bli "Fredriksdalsteatern". Fars och Bibis samarbete varade i hela 17 somrar och dom kom att bli det man kallar för ett sceniskt par, primadonnan och clownen, det var en perfekt matchning.

Mina första minnen av Bibi var i logen på teatern. Jag stod vid hennes logeplats och tittade på när hon sminkade sig. Jag kunde stå där i timmar.

Hon hade en gammal grå kartong som hon använde som sminklåda. På lådan satt en ditklistrad bild på Sophia Loren, det var Bibis stora idol, den vackraste, bredvid Greta Garbo.

Jag tyckte att Bibi var den vackraste, det fanns ingen så makalöst flott som hon – och hur hon målade sina ögonfransar! På den tiden hade man så kallat ögontusch. En svart kaka mascara som man blötte och sedan hade en liten borste till. Bibi lade mycket tid på sina ögonfransar.

Hon var alltid snäll och vänlig mot mig, tålmodig, blev aldrig trött på sin lilla beundrarinna. Jag minns att jag hade tusen frågor. Om Sophia Loren och om teatern och sminket och kläderna.

Åren gick och livet med Fredriksdalsteatern blev som en andra familj. Man sågs tidigt i

maj precis när björkarna hade fått musöron och skildes åt i slutet av augusti då sommarkvällarna mörknade och man kunde känna en flukt av höst i luften då man gick genom den mörka parken mot parkeringen efter föreställningen.

Jag har aldrig gillat hösten, känslan av att något tar slut.

Fars sista sommar på Fredriksdal blev sommaren 1993 och under några års tid tappade vi kontakten. Så av en slump (eller inte...) sprang vi ihop 2002 i Stockholm. Efter några middagar och telefonsamtal sa Bibi att hon skulle spela sommarteater på Hebbevillan, "Min syster och jag", och undrade om inte jag vill spela prinsessan Saint la Biche, hennes gamla roll.

– Det är en så fantastisk plats, du kommer att älska den!!!

Vi bestämde träff på Frippes vid Dramaten. Bibi hade med sig bilder och var full av entusiasm och ville få mig att förstå att detta kan jag bara inte tacka nej till.

Hon hade inte behövt lägga så mycket tid på övertalning, då hon

hade mitt självklara ja vid första frågan. Det blev början på åtta år vid Hebbevillan. Så mycket roligt och så fantastiska somrar vi hade där.

Vi delade så mycket, kärleken till teatern och naturen.

Bibi var en stark personlighet med mycket passion för det hon älskade och brann för, också full av motsättningar. En primadonna i gummi-stövlar. Full av flärd men noggrann och sparsam. Passade alltid tiden och slarvade aldrig med sitt arbete.

Hon kunde stå och skura bänkarna innan föreställningen med förkläde och röda naglar och läppstift.

Hon var också en mycket lojal vän. Alltid öppen för en kul fest och älskade att gå på teater eller konsert. Skulle någonting gå snett eller hända så kunde man ringa Bibi mitt i natten och hon skulle stått på trappan tio minuter senare.

Att hon är borta är obegripligt, att en så lysande människa, så färgstark, bara kan upphöra och försvinna...

I mitt hjärta lämnar hon ett stort tomrum.

Hela Ligan får en kollektivbiografi

– Jag hade lovat mig själv att aldrig mer ge mig in på ett sånt projekt. Jag fick slåss med demoner under de fem år jag höll på med ”Ett jävla solsken”. Självförtroendet sviktade av och till. Aldrig mer, tänkte jag då, 2017, när boken kom ut.

Av Ami Lönnroth
Journalist och författare
Ordförande Wendelas Vänner

ICKE DESTO MINDRE sitter nu Fatima Bremmer, journalist och författare till den storsäljande biografen om journalisten Ester Blenda Nordström, i Wendela Hebbhusets museum och berättar för mig om sitt pågående minst lika ambitiösa projekt, en kollektivbiografi om den berömda Ligan, det nätverk av kvinnliga journalister i den så kallade Pennskaftsgenerationen som uppstod kring Elin Wägner på 1910-talet.

Många av dem är idag lika försvunna ur det allmänna medvetandet som Ester Blenda länge var. Hon var en av Ligans medlemmar. Här finns också namn som Gerda Marcus, Vera von Kraemer, Célie Brunius, Ellen Rydelius och många fler.

– Det tog nog två år innan jag vågade börja tänka på den bok jag håller på med nu, säger Fatima Bremmer och liknar sina bokprojekt vid att föda barn:

– Efter ett tag vill man ha ett barn till. Då har man glömt hur jobbigt det var att föda det första.

Hon tillägger:

– Jag hade också ett material om Ligan som jag varit tvungen att skära bort ur Ester Blendabiografen som ju redan innehöll så mycket spännande stoff. Det är jag tacksam för nu.

Hur kom Fatima Bremmer överhuvudtaget på idén att börja syssla med sedan länge bortgångna kvinnliga yrkeskolleger verksamma för över hundra år sen? Och det efter många år som nyhetsredaktör på bland annat Aftonbladet och Svenska Dagbladet?

– Ester Blenda hade jag tidigt koll på. Hennes fick jag lära mig om när jag pluggade journalistik. Jag gick på Södra Vätterbygds folkskola i Jönköping, började när jag var 20 år.

– Jag kommer från en familj utan traditioner att studera vidare, jag har upplevt den mindre privilegierade delen av klassamhället och blev så intresserad när vi i skolan diskuterade det sociala reportaget. Ester Blenda var den reporter jag fastnade för. Sen, långt senare, efter min period som nyhetschef på Svenska Dagbladets kulturredaktion, blev hon aktuell för mig igen och jag började med det projekt som blev "Ett jävla solsken". Ingen var nog mer förvånad än jag själv att den kom att sälja så bra, idag över 220 000 ex.

Det har ju skrivits en hel del om Ester Blenda och andra av Ligans medlemmar på senare år av journalistikforskare som Margareta Stål, Kristina Lundgren och Birgitta Ney. Wendelas Vänner har uppmärksammat henne i en antologi. Hur kommer det sig, tror du, att det var först din bok som gjorde henne så känd?

– Låt mig först säga att boken inte hade kunnat bli av utan den forskning som de och andra har gjort.

Margareta Ståls fina avhandling var till stor hjälp. Kanske är svaret att jag också ville skriva om Ester Blendas privatliv, mer än en akademisk forskare kan eller tillåts göra.

Och det är vad du nu också vill göra när det gäller Ligans medlemmar?

– Ja, jag tycker det är svårt att hålla isär yrkesliv och privatliv, i synnerhet i den tiden. Ester Blenda gick emot alla konventioner och det var fler av dem som gjorde. Men det skulle inte gått om de inte haft varandra att söka tröst och stöd hos. De delade mycket av sina privatliv med varandra.

– Ligan består av ett gäng aktivister. Rösträttskampen är en gemensam nämnare för dem – precis som det är för Elin Wägners unga reporter

i Pennskaftet. Det Ligans medlemmar gör är manifestationer. De spelar in en film. "Hon fick platsen" med manus av Elin Wägner. Det är en av de första filmspelningarna i Sverige och den premiärvisas den 17 februari 1911 på Pennskaftens soaré på Grand Hotel innan den sen får biopremiär. Flera av Ligans medlemmar är med på rollistan.

– Intäkterna blev grundplåten till "De kvinnliga journalisternas stipendiefond" som i sin tur möjliggjorde reportageresor utomlands, annars något som var reserverat för män. Allt detta är omsorgsfullt dokumenterat i Agnes Lindhagen Byströms samling. Jag kommer att grota ned mig i det.

Har du någon tes eller något speciellt tema för din bok om Ligan?

– Jag vill berätta hur tuffa de var, hur de vågade sig på ett sånt projekt. Men också hur viktiga en del av männen var som lyfte fram dem och som förstod att de hade något att komma med. Sen vill jag fortsätta visa vad de betydde för varandra som grupp. De stöttade varandra i det privata väldigt mycket. Ekonomiskt, socialt, vänskapligt. När någon föll var de andra där och lyfte upp henne.

Som när Gerda Marcus klappade ihop och åkte till Lilla Björka och gullades med av Elin Wägners faktotum Linnéa?

– Ja, där var de i omgångar allihop. Ellen Rydelius till exempel, som höll på att jobba ihjäl sig hela sitt liv – efter pappans självmord som gjorde att hon måste sluta studera och försörja sig själv och sin mamma – och långt senare som frånskild också med sin dotter Ria Wägners. Hon fick åka till Lilla Björka och stupa emellanåt och Ester Blenda likaså. Det var ju rena rama vilohemmet. Ellen Rydelius tog själv, när hon var igång, emot i Rom. Elin Wägners var där sen hon blivit dumpad av Sigfrid Siewertz och blev omhändertagen av Ellen, sin före detta svägerska.

– Det är så fint att se hur de ställer upp för varandra livet igenom. Ibland har de fullt upp med framgångsrika projekt på olika håll och har kanske inte så mycket kontakt. Men så händer nåt – en make dör till exempel. När Célie Brunius make dör, vem hjälper henne i Berlin när hon blir ensamstående med sex barn? Jo, Gerda Marcus. Att se hur Célie som änka sen lyfter sig ur detta, försörjer sina sex barn, är med och startar i Yrkeskvinnor Klubb och senare blir ordförande i Yrkeskvinnors Riksförbund.

– De är så kapabla att man nästan vill springa och gömma sig. Men de är också sårbara och de kraschar, de är riktiga människor. De nästan jobbar ihjäl sig, de har ångest, de har kärleksbekymmer. Jag vill berätta om det på samma sätt som jag berättade i min förra bok om allt det otroliga Ester Blenda åstadkom som journalist och det stöd hon fick när hon mellan varven bröt ihop.

Kan du se att deras inbördes stöd på något sätt påverkade deras journalistik?

– Ja, ibland på det mest oväntade sätt. Som när Ellen Rydelius befinner sig i Rom, när hennes exman Harald Wägners (Elins bror) dör. Före skilsmässan har han varit otrogen och fått ett barn med en annan. Men nu får hon hela försörjningsansvaret för deras gemensamma dotter Ria Wägners. Till Rom störtar då Gerda Marcus och Agnes Byström Lindhagen och är med henne en vecka för att få henne på fötter

– Under den här veckan – de vill ju se Rom – visar Ellen dem runt och när veckan är slut har idén till "Rom på åtta dagar" fötts. Det är den moderna guideboken. Och det gör henne till guideboksdrottning. Det är Gerda och Agnes som säger till henne: "Skriv en bok om Rom på åtta dagar!" Det är sådant jag vill berätta om.

– Kvinnorna i Ligan åkte på smällar. Alla har de någon punkt i livet som blev avgörande för hur de blev som människor och som journalister. Trots livet och tack vare livet tog de sig fram. Om det vill jag berätta, slutar Fatima Bremmer, som ännu inte kan säga när hennes bok kommer – om ett år eller två kanske. Vi får hålla utkik!

Dessa medlemmar i Ligan kommer att finnas med i Fatima Bremmers kommande bok, vissa av dem mer än andra, beroende på hur aktiva de var och hur mycket dokumentation som finns:

Elin Brandell
Célie Brunius
Vera von Kraemer
Elisabeth Krey
Agnes Lindhagen Byström
Ellen Landqvist
Gerda Marcus
Ester Blenda Nordström
Ellen Rydelius
Elin Wägners

Läs mer om Ligan:

Margareta Berger: Pennskaft. Kvinnliga journalister under 300 år. Norstedts 1977

Fatima Bremmer: Ett jävla solsken: En biografi om Ester Blenda Nordström. Forum 2017 (Augustipriset i fackboksklassen 2017)

Carina Burman: Vi romantiska resenärer. Med Ellen Rydelius i Rom. Natur & Kultur 2016

Kristina Lundgren och Birgitta Ney (red): Tidningskvinnor 1690–1960. Studentlitteratur 2000

Ami Lönnroth (red): Empati och engagemang – en kvinnolinje i svensk journalistik. Tusculum 2008

Margareta Stål: Signaturen Bansai, Ester Blenda Nordström. Pennskaft och reporter i det tidiga 1900-talet. Göteborgs Universitet 2002 (doktorsavhandling)

Bilderna på Fatima Bremmer har Ami Lönnroth tagit.

Laura Netzel mötte hårt motstånd

En vit fläck på den svenska musikhistoriska kartan är de kvinnliga tonsättarna.

Fanns de ens?

Jovisst, men de trängdes undan av starka konventioner om vad kvinnor kunde göra och av snåla manliga kritiker.

Först nu börjar de lyftas fram och spelas.

Möt Laura Netzel, en märklig och mångsidig kvinna och tonsättare.

LAURA NETZEL VAR en av flera skapande och verksamma kvinnliga musiker i det sena 1800-talets Sverige. Hon skrev musik, massor av musik. Hon spelade piano, framträdde både som solist och i olika konstellationer. Hon sjöng. Utöver allt detta var hon en flitig och hängiven organisatör av konserter och andra kulturella arrangemang. Och hade ett livslångt engagemang i välgörenhetsarbete.

Men. Hon var kvinna. En del av "hela den förbaskade kjolligan" som kritikern Tor Andrée suckade i ett brev från 1883. Även Andrées egen syster, Elfrida Andrée, hör till den förtalade gruppen kompositörer. Elfrida har senare, långt senare, fått en viss renässans och spelas numera ibland.

I fallet Netzel har det dröjt längre.

Kanske kan intresset för Netzels insatser öka sedan Musikaliska akademien riktat strålkastarljuset mot henne. Det sker i en bok skriven av

Camilla Hambro som kom ut förra året.

Man kan också smaka på Netzels toner i en serie om "Tonsättarinnor – ett manligt musikliv" som Christina Tobeck gjort för Sveriges Radio P2.

Den kamp som kvinnorna i "kjolligan" förde för att få utveckla sina konstnärliga talanger på det musikaliska området är en parallell till vad som skedde på teaterns och på bildkonstens områden. Även där försvann alldeles för många kvinnor in i historiens dimmor. Och fram steg förstås männen...

Laura Netzel föddes i Finland och av finsk adel, Pistolekors, men kom att växa upp i Sverige, i och kring Stockholm. Hon började tidigt med musik och var sjutton år när hon debuterade som pianist. Hon framträdde också som sångerska. Redan i unga år engagerade hon sig i välgörenhetsarbete, filantropi.

Hon gifte sig med en läkare,

Av Karin Månsson
Journalist och medlem av
WendelAvisans redaktion

som blev professor, och med tiden berömd specialist på "kvinnosjukdomar" och anlitad även vid kungliga födslar.

Paret Netzel fick fyra barn, och levde ett aktivt liv i huvudstaden och umgicks i gräddan där även de kungliga ingick. När barnen var små agerade Laura hemifrån, övade sitt piano, sjöng och började även komponera. Hon ledde konserter och engagerade sig i olika föreningar.

När barnen vuxit upp hade hon redan skrivit en del musik och när hon var i femtioårsåldern valde hon att åka till Paris och studera kontrapunkt.

HON VAR JU inte den enda kvinnliga konstnär under den tiden som försökte utveckla sin talang trots att hon hade familj. Men till skillnad från flera andra tycks hon ha haft stöd av sin man – han tog ansvar för hemmet när hon var borta.

Under 1800-talet växte en bildad borgerlighet fram i Sverige och inom

den ramen utvecklades de musikaliska salongerna. En utmärkt arena för en tonsättare som ville pröva sina verk. Med sin eminenta förmåga att leda och organisera var Laura Netzel själv den som både bjöd till salong i hemmet och på andra ställen.

Det kan låta som en enkel resa mot framgång för fru Netzel. Men tiden var emot henne och hennes kvinnliga kolleger. De betraktades som amatörer, uttryckt i begrepp som "musik-älskarinnor" eller "dilettanter" (ordet ska tolkas synonymt med amatör). De ansågs inte skriva musik utan kvinnlig musik. De hade en kvinnodominerad publik, men kritikerna var alla män.

Hårdast mot de kvinnliga ton-

sättarna och i synnerhet mot den fransk-orienterade Laura Netzel var kritikern Wilhelm Peterson-Berger, själv en Wagner-beundrare. Han ondgjorde sig över varje ton hon spelade och skrädde inte orden.

När hon var nästan sextio år beskrevs hon av den trettio år yngre P-B som en av "den stockholmska musikdilettantismens mest hersklystna och fransosgalna skyddspatronessor".

Lätt var det alltså inte för "kjoligan". Men de hade varandra. Laura Netzel var barndomsvän med Fredrika Stenhammar och nära vän med Elfrida Andrée och de brevväxlade och ondgjorde sig gemensamt över det manliga våldet. Breven visar hur

feministiskt medveten Laura Netzel var. Hon arbetade inte bara för sin egen sak utan för att alla kvinnliga musiker och tonsättare skulle få utrymme – inte som "kvinnliga tonsättare" utan just som tonsättare.

En ganska vanlig metod för att ta sig fram i de manliga världarna var att ta sig en pseudonym. Det gjorde exempelvis författarna Victoria Benedictsson (Ernst Ahlgren) och Mary Ann Evans (George Eliot) och den danska tonsättaren Emma Hartmann (Frederik Palmer).

Laura Netzel blev Lago.

STUDIETIDEN I PARIS blev början på en internationell framgångstid för Laura Netzel. Hon spelades och hyllades i Paris och även på andra håll i Europa kom hennes musik att ha framgång. Det tycks ha varit i Sverige som motståndet var som starkast.

Ingenting verkade kunna stoppa denna kvinna. I slutet av 1800-talet började hon ett sexton år långt folkbildningsarbete: hon skapade musikkvällar och konserter för Stockholms arbetare. Konsertbiljetterna var billiga och konserterna blev en succé. Hon tog med sig projektet arbetarkonserter till Paris, det blev lyckat de månader hon var där. Men när hon reste hem dog konserterna ut.

Denna begåvade kompositör och framgångsrika konsertarrangör fick aldrig någon plats i Musikaliska akademien och aldrig något riktigt erkännande av det svenska musiklivets ledande kretsar. Förrän kanske nu – mer än hundra år sedan hon verkade.

Porträttfotografiet finns med i Camilla Hambros biografi "Svenska tonsättare: Laura Netzel", utgiven på Gidlunds förlag 2020. Översättning: Erik Wallby. Fotografen är okänd.

Christina Tobecks radioprogram om Laura Netzel finns på Sveriges Radio Play: sverigesradio.se/avsnitt/496194

”Öronöppnare” och vägröjare

Två nutida kvinnliga nätverk på musikområdet är Evterpe och KVAST.

Solveig Wikman berättar om ett stycke nutidshistoria.

BEHÖVS KVINNLIGA nätverk på musikområdet? Ja, det ansåg man definitivt när man startade en ”Förening med Kvinnor i Musik” i Halland i maj 1991. En första offentlig manifestation ägde rum i november samma år – en festival med konserter, workshops och föreläsningar som väckte stor uppmärksamhet på västkusten.

Syftet var att verka för förbättrade villkor för kvinnliga musiker, tonsättare, forskare och pedagoger inom alla genrer. Föreningen fick sedan sin hemvist i Göteborg och antog namnet Evterpe efter den lyriska poesins musa i den grekiska mytologin.

På nyåret 1997 bildades en systerförening i Stockholm. Ett första konstituerande möte ägde rum den 18 mars, då Inga Lewenhaupt valdes till ordförande, en post hon innehade till 2002.

På Internationella kvinnodagen den 8 mars 1998 arrangerade Evterpe en första större konsert i Musikhögskolans stora sal. Här visade man upp en sällan hörd repertoar av kvinnliga tonsättare som sträckte sig över fyra århundraden. Konserten fick stort gensvar och uppmärksammades bland annat av Sveriges Radio P2.

I 20 år hade sedan Evterpe en omfattande verksamhet. Flera 8 mars-

konserter genomfördes på olika teman som till exempel ”Mode och Musik” i samarbete med olika designers, ”Svensk fruntimmermusik” och ”Klagan och Jubel”. Evterpe ordnade också workshops, föreläsningsserier, debatter och viskonserter. Man hade också en serie medlemsträffar i mer intim miljö, ”Café Evterpe”, där man umgicks med musik och möjlighet att äta en bit mat.

Från starten hade föreningarna i Göteborg och Stockholm en gemensam tidskrift – ”Musikmagasin Evterpe”, men Stockholm gav sedan ut sin egen ”E-Aktuellt”.

2010 fick Evterpe projektbidrag från Ungdomsstyrelsen för att ge ut ett nothäfte med sånger av kvinnliga tonsättare från 1600-tal till nutid. Det resulterade i ”Gömda Skatter” som har distribuerats till bibliotek och musikskolor runt om i landet. Med häftet följer också en CD med inspelade sånger.

När Evterpe firade sitt tioårsjubileum den 8 mars 2007 skrev Calle Friedner som rubrik i ”Kammarmusiknytt”: ”Evterpe – en förening som inte borde behöva finnas. I Stockholm hade ”Evterpe Kvinnor i musiken” just firat tioårsjubileum med en konsert. Ändå skulle man helst vilja upplösa föreningen.

Av Solveig Wikman
Pianist och skribent med intresse för kvinnor i musikhistorien

Evterpe upphörde vid årsskiftet 2017/2018 men blev en tidig ”öronöppnare” och vägröjare som burit frukt i flera avseenden. Att kvinnor till exempel nu har tillträde till dirigent- och tonsättarutbildningar förändrar successivt situationen.

FÖRENINGENS ÖNSKEMÅL och förhoppningar inför framtiden var hela tiden att alla kvinnor inom musikområdet ska kunna verka på lika villkor som män. När det målet är nått blir föreningar av Evterpes typ överflödiga.

KVAST (Kvinnlig Anhopning av Svenska Tonsättare) bildades som en ideell förening 2008 på initiativ av kompositören Karin Rehnqvist. Hon var också föreningens första ordförande. Bakgrunden var att man efter genomgång av symfoniorkestrarnas generalprogram säsongen 2008/09 upptäckte, att endast 10 av totalt 823 verk (1,2 procent) var komponerade av kvinnor. Av senare verk skrivna efter 1950 hade siffran ökats något till 6 procent.

KVAST vill verka för att flera verk av kvinnliga tonsättare framförs vid de olika musikinstitutionerna. Man vill också ge lärare, elever och utövande musiker kunskap och verktyg för ett mer jämställt repertoarval. Man för diskussioner med orkestrar, kammarmusiker och operor för att få dem intresserade av att både spela musik av redan skriven kvinnomusik och även beställa nya verk.

ALLTSEDAN 2010 delas "Guldkvasten" ut till de verksamheter som i synnerhet verkat för att föra fram kvinnliga tonsättare. Första året fick Båstad kammarmusikfestival priset, året därpå Stockholms läns blåsarsymfoniker.

Förra året gick "Guldkvasten" till Sveriges Radio P2 med kanalansvariga Elle-Kari Höjeberg i spetsen. Hon har länge drivit frågan och sett till att radion under 2010-talet fördubblade antalet verk av kvinnliga tonsättare. Cathrine Winnes, som sedan 2015 är ledare för Blåsarsymfonikerna, fick ett hedersomnämmande för TV-serien "She composes like a man".

I år är det hundra år sedan vi fick kvinnlig rösträtt i Sverige. KVAST vill utmana 2021 till att speltiden för musik av kvinnliga tonsättare ska uppgå till 21 procent, en betydligt högre siffra än hittills.

KVAST:s verksamhet stöds bland annat av Kungliga Musikaliska Akademien.

www.kvast.org

KVAST har en mycket informativ hemsida med förteckning över sina medlemmar (ett 70-tal), en repertoarbank på över 3 000 verk, en förteckning på mer än 800 tonsättare, länkar till olika databaser, festivaler, konsertserier, organisationer och internationella forskningscentra. Där finns också hänvisning till intressanta verk på Spotify och Youtube att lyssna på.

Ovan: Bertel Thorvaldsens relief föreställande Euterpe, den lyriska poesins musa. Bild: Thorvaldsens Museum, Köpenhamn.

Nedan en bild ur Euterpes arkiv, från vänster: Anna-Lena Holm, Solveig Wikman, Inga Lewenhaupt, Suzanne Persson och Linnéa Bergling.

Litterär rundtur på Södertörn

Utflykter till författarboningar är en del av kulturturismen som fått ett uppsving genom alla de litterära föreningar som kommit till genom åren, bland dem Wendela Hebbes Hus.

HÄR GER VI tips om en litterär rundtur på Södertörn där färden går till både slott och koja. En resa att göra enskilt eller i grupp.

För guidning krävs både förbokning och förstås lätnad i coronarestriktionerna. Men man kan också läsa på och själv genomföra en sådan resa – hemsidorna innehåller mycket intressant information.

Wendela Hebbes Hus, sommarbostad för mor och dotter Wendela och Signe mellan 1863 och 1888, är sedan mer än tjugo år ett kulturhus med museum och restaurang och har sedan återinvigningen i centrala Södertälje 1998 varit ett populärt utflyktsmål för kulturturister. Kulturföreningar, pensionärsföreningar, folkhögskolegrupper, fackklubbar och enskilda intresserade har genom åren besökt oss och blivit guidade i vårt museum av oss i Wendelas Vänner, ofta avslutat med en måltid i restaurangen.

Under pandemiåret har tyvärr visningsverksamheten legat nere. Nu hoppas vi på bättre tider när sommaren närmar sig och planerar för att åter kunna ta emot förbokade visningar. Allt beror på restriktionerna. En inbokad visning förra året med Senioruniversitetet har fått skjutas upp två gånger. Nu hoppas vi försiktigt att den kan bli av i början av

september, då som en del i en litterär rundtur av ett slag som vi tidigare deltagit i ett antal gånger.

Rundturen har sin start med buss från Cityterminalen i Stockholm. På vägen mellan Stockholm och Södertälje berättar jag, som representerar Wendelas Vänner, om Wendela Hebbes yrkes- och familjeliv och om det hus gruppen ska besöka. Efter rundvandring i museet på övervåningen blir det lunch i restaurangen innan sen färden går vidare till Moa Martinsons torp Johannesdal i Sorunda. I bussen på vägen dit läser skådespelerskan Anita König från Moas Vänner texter av Moa Martinson. Väl framme tar Moas sondotter Harriet Thurgren emot i torpet.

Tredje etappen går från Moas torp till Årsta slott i Österhaninge. Anita Widén från Årstasällskapet för Fredrika Bremerstudier berättar i bussen om slottets världsberömda invånare, Fredrika Bremer. Besöket på Årsta slott avslutas med kaffe i slottets restaurang och sen blir det återfärd till Stockholm. Allt under förutsättning att pandemirestriktionerna har lättat. Om inte annat så blir detta en aptitretare för den som på egen hand vill göra denna rundtur.

Ami Lönnroth

Till Wendela Hebbes hus på egen hand

För att ta sig till Wendela Hebbes Hus på Vettersgatan 4 i Södertälje är det lätt att ta pendeltåg från Stockholm eller Gnesta. För bilister finns det parkering alldeles intill.

Museet har öppet när restaurangen har öppet. I skrivande stund är det alla dagar kl. 11.00–20.00 (lunch 11.00–14.00). Kolla aktuella tider på restaurangens hemsida www.hebbevillan.se eller ring 08-550 878 78.

Genom restaurangen bokas visning av museet. Kostnad 50 kr per person. Läs mer om Wendela (1801–99) och Signe Hebbe (1837–1925), om museet och vår verksamhet på vår webbplats www.wendela.se.

Torpet Johannesdal i Sorunda

MOA MARTINSONS torp ligger på gränsen mellan Ösmo och Sorunda. Hit kom Moa som 19-åring, här födde hon fem pojkar, här skrev hon alla sina böcker.

Naturen, avskildheten och minnena, liksom de två yngsta sönernas gravar på kyrkogården i Sorunda (de drunknade den 7 april 1927) – allt det band henne där för livet.

Torpet är också platsen för ett intressant författaräktenskap. 1928 luffade den unge poeten Harry Martinson hit. Under de elva åren i torpet och i dialog och kärlek med Moa fann han sitt lyriska språk.

Torpet Johannesdal står än i dag

kvar som Moa Martinson lämnade det vid sin död 1964. Då hade hon bott där i 54 år.

För att bevara denna unika miljö för framtiden och utveckla möjligheterna till museiverksamhet tog Sällskapet Moas vänner år 2017 initiativ till en renovering av torpet.

Torpet visas för grupper enligt beställning. Kontakt: Moas son-dotter Harriet Thurgren (på bilden ovan), tfn 08-530 405 41. Bussresor kan ordnas i samarbete med ABF Stockholm med Anita König som guide.

Anita König (text)

Sällskapet Moas vänner (bild)

Sällskapet Moas vänners webbplats:
www.moamartinson.se

Föreningen finns också på Facebook.

Vårstavi i Grödinge

ETT VACKERT kulturhus en mil från Södertälje är Poul Bjerres Vårstavi i Grödinge. Där har Poul Bjerre Sällskapet ordnat fina kulturprogram genom en följd av år.

Där kan man också promenera i den vackra parken inviad Malmsjön, njuta av stillheten och beundra skulpturer både av Poul Bjerre själv och av Carl Milles. Sorgligt nog ser det ut att snart bli slut på det, eftersom huset nu lagts ut till försäljning av Stiftelsen Vårstavi som äger och förvaltar huset.

Det var 1960 som psykiatern och konstnären Poul Bjerre (1876–1964) beslöt att den stiftelse han grundade skulle vårda och värna om Vårstavi. Där skulle psykologer och själsläkare få tillfälle till rekreation och studier i det arkiv och bibliotek han byggt upp. Vårstavi skulle ”vara en fast punkt för professor Bjerres andliga

kvarlåtenskap och parken fungera som en klosterpark”. Så stod det i protokollet undertecknat av Poul Bjerre själv och dåvarande ordföranden Signe Henschen.

Nu har sextio år gått under vilka många av Poul Bjerres intentioner kunnat förverkligas och det aktiva Poul Bjerresällskapet har sett till att hålla huset levande med intressanta kulturprogram i Poul Bjerres anda.

I många år var det under ledning av Kerstin Hultkvist, som själv bodde i huset. Idag är det Anita Widén som är sällskapets ordförande och drivande kraft. Ihop med sin styrelse har hon energiskt arbetat för att Vårstavi ska få förbli den fasta punkt som Poul Bjerre avsåg.

Här vill vi tipsa om en spännande programserie som Poul Bjerre Sällskapet ordnar i vår och höst:

”Starka kvinnor kring Poul Bjerre”. Lokal blir Kyrkans hus i Vårsta centrum i inte långt från Vårstavi. Adressen är Prinsens väg 1, 147 71 Grödinge.

Programserien inleddes med Ellen Key och Lou Salomé i april. Nu närmast är det Amélie Posse som presenteras den 30 maj, därefter Elin Wägner 19 september, Tyra Kleen 3 oktober och Anna Lindhagen 14 november. Programstart varje gång kl. 14.00.

För närmare upplysningar och vägbeskrivning se hemsidan eller mejla till Anita Widén,

anita.widen@gmail.com

Ami Lönnroth (text)

Waltraut Neuschütz (bild)

Läs mer om kampen på sällskapets hemsida www.poulbjerre.org.

Läs mer på hemsidan för Årstasällskapet för Fredrika Bremer-studier:
fredrikabremer.net

Kontaktperson: Lena Schultz, mobil
070-770 45 58.

Aktuell information om Årsta
slottsmuseum:

arstaslottsmuseum@haninge.se

Årsta slott i Österhaninge

FREDRIKA BREMER (1801–1865) kom till Årsta slott som omhuldad men obstinat liten familjeflicka. Hon slutade sina dagar där, efter ett liv som världsberömd författare och kunskapssökande resenär.

Slottet, en ståtlig barockbyggnad från 1600-talet, undslapp rysshärjningarna längs Östersjökusten år 1719. Finlandssvenske patron Bremer flyttade familj och förmögenhet från Åbo till Sverige och köpte godset kring 1804. Familjen, som med tiden bestod av sex barn, vistades här under sommarhalvåret.

Fredrika, nummer två i raden, uppfattades som klumpig och mindre graciös än storasyster Charlotte. Hon flydde in i fantasins värld, drömde om hjältedåd och krigiska bedrifter men vantrivdes i det glansfulla societetsliv som föräldrarna ägnade sig åt.

Årsta slott blev en fristad för den unga Fredrika. Här började hon skriva på allvar. Talangfull miniatyrmålare och familjens festspelsförfattare tog hon sig för att skriva små spirituella noveller "utur hvardagslivet" och som den konstnär hon var kallade hon sina skrifter "Teckningar".

Anspråkslös, nåja, men enligt den

tidens ideal förväntades unga damer knappast skriva mer än brev, dagböcker och födelsedagspoesi.

Hon lyckades trots detta anonymt, genom en av sina bröder, få sina första teckningar utgivna. Succén var omedelbar! Då hade den stränge och komplicerade fadern gått ur tiden och ett friare liv öppnade sig. I ett brev hem till modern ber den 30-åriga mamsell Fredrika om "ett eget rum", hundra år innan Virginia Woolf konstaterade att "ett eget rum" var ett krav för kvinnors skapande.

Den nydanande genren med borgerligt familjeliv i centrum visade sig fånga publiken totalt omkring 1830. Litteraturforskaren Birgitta Holm har utnämnt Fredrika Bremer till en av romanens mödrar och pekar på romanen som en nyskapande kvinnlig domän i litteraturen.

Försäljningsframgångar och avslöjad anonymitet gjorde Fredrika Bremers romaner till internationella bästsäljare. Mitt i livet gav sig författarinnan iväg på sin stora upptäcktsresa till Förenta staterna, där hon spanade efter framtidens kvinnor, de som fick utbildning och tog plats i samhälle och politik. Reseskildringen

"Hemmen i den nya världen" (1853–54) är en levande berättelse om människor, miljöer och utopier i det unga Amerika, skriven innan emigrationen från Sverige tog fart på allvar.

"Hertha", romanen från 1856 är Fredrika Bremers mest uttalat feministiska roman. Här finns domen över kvinnors omyndighet, dominanta fäder, barn födda utom äktenskapet samt hennes ständigt återkommande krav på utbildning för flickor.

Hemma igen efter fem år ger hon ut "Lifvet i gamla världen" (1860–62). Hon gläds åt att som vördad "mecenat och kelgris" (cit. från Carina Burmans Bremerbiografi 2001) följa lärokurserna vid det nybildade Kungl. Högre Lärarinneseminarium, Sveriges första statligt finansierade högre utbildning för kvinnor.

Årsta slott hade då övergått i familjen Saxenbergs ägo, men Fredrika hyr in sig hos dem. Omgiven av de unga dottrarna i familjen dör hon där i lunginflammation på nyårsaftonen 1865.

Anita Widén (text)

Peo Schultz (bild)

Mollie Faustman i Måga by

Mollie Faustman köpte en stuga i Hälsingland den 2 oktober 1923 för att periodvis kunna komma från storstaden.

FASTIGHETEN VAR EN ny avstyckning på 4 350 kvadratmeter. Köpeskillingen var 700 kronor. Hon hade kvar huset till 1943, då hon sålde den till en anhörig till den nuvarande ägaren och flyttade därefter sitt fritidsboende till Kråkön utanför Hudiksvall.

Mollie berättar själv i boken "Stugan vid älven" om de första åren i Hälsingland:

"När jag köpte stugan med ett knappt tunnland jord – det är väl nu ett tjog år sen – var hon förfallen, lutande.

Stugan hade då stått öde i många år och lutade betänkligt, men annars var den i samma skick, som när dess siste

bebyggare något årtionde tidigare lämnade den.

Stugan har aldrig varit brädfordrad, stockarna låg staplade på varandra med mossor emellan, ladugården låg innanför det enda rummet, som är ungefär 25 kvm. Ingen farstu eller vindfång, men taket sticker ut någon aln över kortsidan med dörren och bildar så, stött på ändställda stockar, ett visst skydd. Ingen fyllning under golvet, som består av grovhuggna bräder, lagda på bärstockar, som i sin tur vilar dels på berget dels på stora stenar. Stugan har två blyinfattade fönster, ett på vardera långsidan, och på kortsidan, motsatt dörren, är lagårdsgluggen över gödselstan.

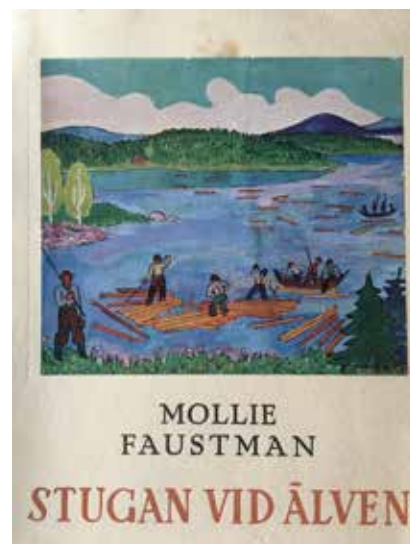

Av Tom Lundin
Professor emeritus vid Uppsala universitet och konstsamlare

Huset har aldrig varit målat, södra väggen är bränd av solen, djupt mossröd, de andra är grå. Väggen mot norr har en silvervit gråhet.

Min stuga är nog inte äldre än ett-hundratrettio år.

Stugan vid älven avfolkades, jag vet inte hur. Folket dog, kanske i lungsjuka, som härjat svårt i

Hälsingland och lagt många gårdar öde.

För några hundralappar köpte jag stugan med forntid och framtid. Jag har byggt om och byggt till den.

Det är bara 38 mil från Stockholms besöksfärd till min stuga.”

Mollie kom att dekorera stugan invändigt, framförallt med målningar på fem innerdörrar. Här visas två heldörrar och en dörrspegel.

Senast sommaren 2004 anordnades i Ljusdal en Mollie Faustman utställning med tavlor såväl från Måga som Kräkön.

Referenser:

- Faustman, Mollie (1942) Stugan vid älven. Wahlström & Widstrand, Stockholm
- Faustman, Mollie (1958) Då. Bonniers, Stockholm
- Kåreland, Lena (2013) Jordens salt. Mollie Faustman, författare, konstnär, kåsör, kritiker. Carlssons, Stockholm
- Lundin, Tom (2016) "...fyra unga artister som ställa ut..." 99-årsjubileum för Mollie Faustman och tre till. WendelAvisan nr. 57, sid. 6-9
- Lundin, Tom (2018) Att samla Mollie Faustman. SamlarNytt Nr. 5-6, sid. 22-24
- Lundin, Tom (2018) En rysk modell, två systrar och en baksida. WendelAvisan nr. 61, sid. 3-6
- Lundin, Tom (2019) Konstnärsvännor Maj och Mollie. WendelAvisan nr 63, sid. 16-18
- Wiberg, Eva & Olle samt Lars & Birgitta Grip (2020) Personlig kommunikation

Mollies hus ägs i dag av Eva och Olle Wiberg. Det ligger i Ljusdals kommun intill Ljusnan. Man kan nå ägarna för ett eventuellt besök via e-post: lilhaga@gmail.com.

Stort intresse men osäker framtid

Nomineringarna är gjorda och Wendela-prisets jury är i full färd med att granska alla bidrag. I september blir juryns val känt och priset kan delas ut till det bästa skrivna socialreportaget under 2020 – ett pris som med tiden blivit alltmer prestigefyllt samtidigt som framtiden är osäker.

Av Jan Lewenhagen
Journalist och styrelseledamot i
Wendelas Vänner

INGEN AV DE stora tidningarna saknas när nomineringarna till årets Wendela-pris är gjorda. Dagens Nyheter, Svenska Dagbladet, Aftonbladet och Expressen finns alla representerade med ett flertal bidrag, precis som stora regionala tidningar som Sydsvenskan och Göteborgs-Posten. Wendelas Vänner gläder sig särskilt åt att också Länstidningen i Södertälje finns med bland de sammanlagt 16 tidningar som nominerat sina mest angelägna socialreportage.

Reportagen handlar om flyktingars utsatta situation, om äldreomsorgen, hedersförtryck, prostitution – frågor som varit aktuella en längre tid. Föga förvånande finns det detta år bland de nominerade också reportage som behandlar corona-pandemins följder.

Wendela-priset delas ut för fjortonde gången. Det instiftades 2008, då hade det gått 200 år sedan Wendela Hebbe föddes i Jönköping. Prissumman sattes från första början till 50 000 kronor.

Wendela Hebbe hade som journalist på Aftonbladet i mitten av 1800-

talet gjort sig ett namn med några banbrytande socialreportage, därav prisets inriktning på den genren.

Sedan 2016 har Wendelas Vänner etablerat ett samarbete med medieinstitutet Fojo kring priset. Fojo i Kalmar har sedan snart 50 år utbildat svenska journalister. På Fojos hemsida (se faktarutan) finns en sida om prisets historia och presentationer av alla pristagare sedan 2008.

Det första priset gick till tre radiojournalister, Thella Jonsson, Ola Wong och Jörgen Huitfeldt, som skrev boken "Sjukt billigt" baserad på reportage som sänts i P1:s Kaliber. De skildrade de vidriga arbetsvillkoren för kinesiska arbetare som slipade glas som blev till modesmycken i svenska affärer eller högg sten till prestigefyllda svenska byggprojekt.

I ett av de nominerade reportagen till årets Wendelapris har exploateringen förflyttats till Sverige, nu handlar det om den utländska arbetskraft som hamnat på vår laglösa skuggsida.

Att botanisera bland sajtens

Nedan till vänster ett av alla Wendelaprisdiplom genom åren. Formgivare är Åsa Johannisdottir. Ovan några av 2018 års pristagare, från vänster Ulrika Nohlgren, Norran, Emma Leijnse, hederspristagare, Jenny Petersson, Norran, Jens Mikkelsen och Jessica Ziegerer, Sydsvenskan.

beskrivningar av de prisbelönta reportagen ger perspektiv på vår tid.

För tio år sedan, 2011, hette en av pristagarna Kristina Mattsson (med ett förflutet på Länstidningen i Södertälje). Hennes bok "Landet utanför" handlade om urbaniseringen och utarmningen av landsbygden, ett ämne som knappast blivit mindre aktuellt sedan dess.

I FJOL HÖRDE Expressens Johanna Karlsson och Michael Syrén till pristagarna för sin reportageserie om den dolda slummen i samhällen som Avesta, Filipstad och Hagfors, en slum som göddes av att rika stadskommuner ägnade sig åt det som kallas social export, det vill säga att dumpa nyanlända och socialt utsatta till landsortskommuner.

Johanna Karlsson är en av två som tilldelats priset två gånger. Första gången var 2013 då hon i Sydsvenskan hade skildrat arbetsvillkoren i Malmös svarta krogvärld.

Den andre är Niklas Orrenius som 2012 prisades för sin reportageserie i Sydsvenskan om Malmö och Södertälje. I fjol tyckte juryn att hans

och fotografen Lotta Härdelins skildring i DN av helvetet i flyktinglägret al-Hol i norra Syrien höll absolut toppklass.

Migration och flyktingfrågor präglar vår tid och det återspeglar sig också i Wendela-priset. Erik de la Regueras skakande DN-reportage "Dödens tåg" skildrar hur människor riskerar sina liv för att illegalt ta sig till USA.

Året därpå, 2013, hörde David Qviström till pristagarna för sitt reportage i Kyrkans tidning och Expressen om ensamkommande flyktingpojkar som bollades mellan europeiska länder. Fyra år senare fick SvD-journalisterna Jonas Fröberg och Malin Hoelstad Wendela-priset för reportaget "Från Raqqa till Borås".

Trots det stora intresset och den prestige som priset numera åtnjuter är framtiden oviss. Det hänger på finansieringen. I dagsläget finns det inga möjligheter att fortsätta dela ut priset i dess nuvarande omfattning efter 2021. Därför tar Wendelas Vänner tacksamt emot alla bidrag som kan säkerställa prisets överlevnad.

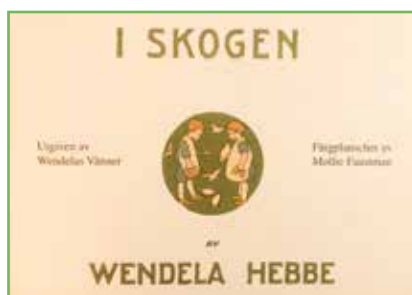
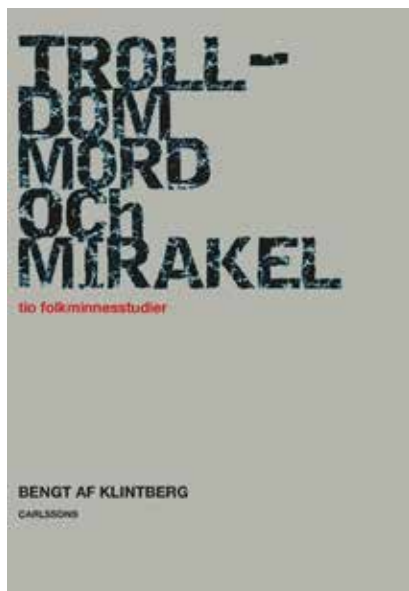
Wendela-prisets jury:

Kersti Forsberg, juryns ordförande och verksamhetschef på Fojo
Cecilia Aare, lärare vid Södertörns högskola och aktuell med boken "Det tidlösa reportaget"
Mattias Göransson, chefredaktör för tidskriften Filter
Jan Lewenhagen, Wendela-styrelsens representant i juryn
Åke Pettersson, tidigare redaktör för radioprogrammet Medierna

Wendelaprisets webbplats hittar du här: fojo.se/wendelapriset

Bilden på pristagarna är tagen av Birger Svanteson.

Wendela och folksagorna

Wendelas Vänner lät trycka en nyupplaga av Wendela Hebbes sagosamling "I skogen. Sannsagor för ungdom" 2005. Det är en faksimilupplaga av 1912 års upplaga med illustrationer av Mollie Faustman.

Boken går att beställa och kostar 50 kronor plus 50 kronor i frakt.

Mer info om alla böcker som föreningen säljer:

wendela.se/?page_id=1779

"TROLLDOM, MORD och mirakel" heter folklivsforskaren Bengt af Klintbergs senaste bok. Den innehåller tio folkminnesstudier inom vitt skilda områden. En studie handlar om Wendela Hebbe och hennes sagodiktning, framför allt "Under hänggranarne" från 1877.

Wendela Hebbe var pedagogiskt intresserad och drev under en kort tid en egen skola i Jönköping. Vikten av god litteratur för barn och ungdom var en hjärtefråga.

Under sin tid på Aftonbladet sammanställde Wendela 1845 en diktantologi för ungdom. Där samsades svensk 1700-talslyrik och bidrag från dåtidens mest uppburna poeter med folkvisor och barnrim, en del "säkert eget minnesgods", skriver Brita Hebbe i sin Wendela-biografi.

På 1860-talet översatte hon ett par sagor till svenska. Kanske var det barnbarnen i Danmark som inspirerade?

1874 skrev hon till sin vän Harald Wieselgren: "Jag måste på något sätt bekantgöra den stora mängd av sagor och sägner som alltifrån barndomen dragit in i min skalle" (citerat i Wendela-biografin). Då har hon tre år tidigare fått sagosamlingen "I skogen. Sannsagor för ungdom" utgiven.

"Sagorna är alla korta djursagor som berättas med ett mycket personligt tonfall; man ser framför sig den gamla sagotanten omgiven av storögdade barn", skriver Bengt af Klintberg i sin studie "Wendela Hebbe och folkdiktningen".

Framför allt intresserar Bengt af Klintberg sig dock för "Under hänggranarne. Berättelse ur folklivet" som Wendela med visst besvär får utgiven 1877. Ramberättelsen handlar om bondsonen Alver som reser till

Stockholm för att studera teologi och så småningom vänder åter till hembygden, blir lärare i sockenskolan och vinner sin själs älskade.

Insprängt i berättelsen finns tre kapitel där Wendela, med Brita Hebbes ord, "släpper lös" den kringvandrande vissångaren och sagoberättaren Vis-Hans i ett tjugotal berättelser. Enligt Brita Hebbe är just Vis-Hans en anledning till att tillfrågade utgivare har tvekat, de tyckte att kapitlet skapade onödiga longörer i berättelsen.

Bengt af Klintberg ser på Vis-Hans berättelser med sina forskarögon och kallar dem i stället för "en intressant, tidigare outnyttjad folkloristisk källa". – – – Om flera av Vis-Hans sägner gäller att de inte fanns dokumenterade i tryck innan Wendela lät dem ingå i 'Under hänggranarne'. Därmed är sannolikheten stor att hon har fått dem från muntliga källor".

Flera av berättelserna utspelar sig i Småland, så det är inte omöjligt att Wendela har burit dem med sig ända sedan sin barndom i de småländska prästgårdarna. En sägen handlar om en dräng som klär ut sig till spöke för att skrämma en piga och själv blir skrämmd av ett riktigt spöke. Enligt Vis-Hans skulle händelsen ha inträffat i Enhörna utanför Södertälje, så kanske fick Wendela höra berättelsen en sommar på Snäckviken.

Berättelsen om den starka smedhustrun, som har berättats på många håll, återgav Wendela i en dansk version, med stor sannolikhet från Just Maria Thieles "Danmarks folkesagn", som kom ut 1843. Kanske var det påverkan från barnbarnen som gjorde sig gällande även där?

Maria Holmerin Nord

En digital guldgruva

Har du hittat till den digitala Litteraturbanken?

Litteraturbanken tillgängliggör svensk skönlitteratur och andra texter av vikt för vår förståelse av det litterära kulturarvet. Allting är fritt tillgängligt för lustläsare och forskare, lärare och elever, studenter och bibliotek.

Just nu kan man ta del av 6 370 verk av 2 842 författare i Litteraturbanken. 1 169 kan laddas ner som e-böcker.

Litteraturbanken startade som ett projekt 2004 och är numera en ideell förening med Kungliga biblioteket, Kungliga vitterhetsakademien, Språkbanken vid Göteborgs universitet, Svenska akademien, Svenska litteratursällskapet i Finland och Svenska vitterhetssamfundet som medlemmar.

Litteraturbanken arbetar för att bli en portal för den svenska skönlitteraturen – en sådan borde vara offentligt finansierad. Än så länge har verksamheten finansierats av Svenska Akademien och Vitterhetsakademien.

Litteraturbanken ser som sitt främsta uppdrag den äldre litteraturen, som ofta saknas i handeln och är svår att finna fram till.

Just nu pågår bland annat det treåriga projektet "Nya vägar till det förflutna" i samarbete med Uppsala universitetsbibliotek. Under projektets gång kommer all skönlitteratur som publicerades 1880–1900 att digitaliseras och göras tillgänglig. Med hjälp av det materialet och tekniker för att utforska tusentals böcker räknar Litteraturbanken med att man kommer att kunna omvärdera modernitetens födelse i Sverige.

När projektet är avslutat kommer antalet verk hos Litteraturbanken att sammanlagt överstiga 14 000.

Läs till exempel om kvinnliga författare i mitten av 1800-talet:
litteraturbanken.se/diktensmuseum/nv-kvinnliga-prosaforfattare/

Mera hemma-hos-tips

BLEV DU inspirerad av våra kulturutflyktstips på Södertörn? Parnass, tidskrift för De litterära sällskapen (DELS), kommer med sitt nästa nummer i slutet av maj. Där kan man läsa mer om författarhem och litterära miljöer och få tips på litterära vandringar.

En ny upplaga av "Öppna dörrar", guide till 56 författares hus och miljöer av Marianne Enge Swartz, utgiven första gången 1998, kommer snart också ut i ny och utvidgad upplaga.

Årets första nummer av Parnass

handlade om ljudboken och e-boken, nya sätt att läsa på som har tagit stora steg framåt de senaste åren.

Inte minst har coronapandemin skyndat på utvecklingen.

"När du redan släppt den fysiska boken och abonnemangstjänsterna erbjuder e-böcker ett knapptryck bort är det lätt att även börja läsa på skärm", skriver Elin Grelsson Almestad. Framför allt lyfter hon fram förlagens möjlighet att digitalt återutge titlar som inte längre finns i tryck.

Är du 15-20 år och bosatt i Södertälje eller Nykvarns kommun? Skicka in din novell, på valfritt ämne, till lillawendelapriset@lt.se senast den 1 juni.

En jury med representanter från Kulturnätverket i Södertälje och LT bedömer de insända bidragen. Vinnaren belönas med 5 000 kronor, andrapristagaren får 3 000 kronor och tredjepristagaren 2 000 kronor.

Har du frågor om tävlingen?

Hör av dig till Monika Nilsson Lysell på LT, monika.nilsson@lt.se

Lilla Wendelapriset instiftades 2018 till minne av läraren Lotti Walther, och är ett samarbete mellan föreningen Wendelas vänner och LT.

POSTTIDNING B

Wendelas Vänner
c/o Lönnroth Mattsson
Badhusgatan 8C
151 73 Södertälje

PROGRAM

April–november 2021

Vi hoppas i höst kunna genomföra nedanstående program i samarbete med ABF Södertälje–Nykvarn. Flera av dem har fått skjutas upp inte bara en utan två gånger. Vi ber er för säkerhets skull kolla på hemsidan wendela.se när programmet närmar sig vilka regler som gäller i förhållande till rådande pandemiläge.

Entré 150 kr, för medlemmar 100 kr. För att garanteras plats: swisha till 123 006 8593 eller betala in till bankgiro 362-0879. Glöm inte namnet!

I restaurang Hebbevillan finns möjlighet att köpa kaffe eller äta en måltid. Öppet från kl. 12.00.

ÅRSMÖTE I WENDELAS VÄNNER

Tisdag 28 april kl. 18.00 i Wendela Hebbes Hus och via Zoom

Som tidigare annonserats i förra numret kallar vi till årsmöte den 28 april 2021 kl. 18.00. Dock kan enbart åtta av styrelsen utvalda personer träffas på plats i Wendela Hebbehusets museivåning. Alla andra hänvisas till att delta per länk via Zoom. Mejla eller sms:a till vår styrelsemedlem Nils Mårtensson i god tid så skickar han en länk som man klickar på för att delta (mejladress slimnils@hotmail.com, mobil 072–329 50 04).

Handlingarna läggs ut på den medlemsinterna sidan på vår webb. Nils ger er lösenkoden.

"VÅR ÄLSKADE PRIMADONNA" – MINNES-PROGRAM OM BERIT CARLBERG

Söndag 29 augusti kl 15.00 på Hebbevillans scen

Mia Poppe och Niclas Strand, som blev ett par när de spelade sommar-teater på vår scen, sjunger, minns och berättar tillsammans med flera kolleger från teatersomrarna med den oförbrännliga skådespelaren, teaterdirektören och regissören Berit Carlberg som nyligen gick bort.

PRISUTDELNINGAR STORA OCH LILLA WENDELAPRISET

Söndag 12 september kl 15.00 i Wendela Hebbes hus
Programmet i sin helhet presenteras på hemsidan i början på september när respektive jury utsett pristagare.

"SKALLMÄTAREN GUSTAF RETZIUS – HYLLAD OCH HATAD"

Söndag 26 september kl 15.00 i Wendela Hebbes Hus
Författarträff med Nils Uddenberg, professor och författare, utifrån hans spännande biografi över en kulturperson som länge var hyllad både som forskare och tidningsman och stödjare av hustrun Anna Hierta Retzius sociala projekt. Se artiklar i nr 63 av WendelAvisan.

"DEN BESVÄRLIGA ELIN WÄGNER"

Söndag 10 oktober kl 15.00 i Wendela Hebbes Hus
Ulrika Knutson berättar utifrån sin kritikerrosade biografi om "rösträttskampen som tvivlade på rösträttens värde, en feminist som aldrig strök kvinnorna medhårs". Följs av samtal under medverkan av Marianne Enge Swartz, grundare av Elin Wägner-sällskapet. Se artikel i nr 65 av WendelAvisan.

"FRÅGA GUNNAR WETTERBERG"

Tisdag 26 oktober kl 19.00 på Oktoberteatern, Slussgatan 1 (obs tid och plats!)

Lärdomsgiganten Gunnar Wetterberg (intervjuad i WendelAvisan nr 65) möter sin kompis från studieåren i Lund, Oktoberteaterns Ninne Olsson, och svarar på publikens frågor i stil med Fråga Lund. Skicka din fråga i god tid till ninne@oktoberteatern.se med kopia till amilonnroth@gmail.com.

Biljetter för 150 kr (rabatterad för medlemmar 100 kr) förbokas via Tickster (www.tickster.com).

Wendelas Vänner använder rabattkoden Wendela20. För mer info kontakta annika@oktoberteatern.se.

"VART TOG BILDNINGEN VÄGEN?"

Söndag 21 november kl 15.00 i Wendela Hebbes Hus
Journalistprofessorn Christina Jutterström och professorn i idéhistoria Sverker Sörlin samtalar med varandra med avstamp i sina böcker "Kvinnorna runt sjön Björken och deras längtan efter bildning" och "Den svåra konsten att veta tillsammans" (nu i pocket). Läs om böckerna och de bådas bildningsarbete i WendelAvisan nr 64.

MEDLEMSSTATUS

Din medlemsstatus ser du i adressrutan överst på sidan.

22: Du har betalat medlemsavgift för nästkommande år.

21: Du har betalat för 2021.

20: Du har betalt till och med föregående år och har missat årets avgift.

19: En sista chans att vara medlem om du betalar nu.

Annars stryks du ur registret.

66: Du är ständig medlem.

99: Gåvomedlemskap på ett år.